

Herta Müller și etapa românească. O bio-bibliografie

MARIUS MIHEȚ

(Oradea)

HERTA MÜLLER AND HER ROMANIAN HERITAGE. A BIO-BIBLIOGRAPHY

The winner of the 2009 Nobel Prize for Literature, Herta Müller, had a turbulent past in communist Romania. Until her exile in 1987, the writer contended with both the prejudices of her own Romanian-German community and the totalitarian regime. Her Romanian biography and bibliography remained entangled in areas not always close to plausibility. Unfortunately, they have not been thoroughly recovered through manuscript readings and detailed historical-literary research. The trajectory of Müller's development as a writer involved numerous trials and marked stages of social and cultural maturation. This article offers the first systematic and accurate examination of her Romanian period, emphasizing overlooked publications and the complex interplay of biographical and cultural events."

KEYWORDS: Herta Müller, Romanian heritage, persecution, femininity, feminism, Nobel Prize.

CUVINTE CHEIE: Herta Müller, moștenire românească, persecuție, feminitate, feminism, Premiul Nobel

Satul în care se naște Herta Müller, Nițchidorf (Timiș), făcea parte din colonia germanilor veniți pe meleagurile bănățene în vara lui 1785 în urma unui decret al Împăratului Iosif al II-lea. Primul comite

de Timiș, Kristophor Nitzky va da și numele localității. Scriitoarea provine dintr-o familie de țărani șvabi bănățeni. La numai 17 ani, tatăl ei participă la război alături de trupele SS pe frontul din Vest; la sfârșitul conflagrației, a fost prizonierul englezilor în Olanda.

Lipsită de confesiunea părintelui, fără acces la istoria nedreaptă sau greșită, fiica privește cum tatăl își curăță în tăcere pantofii și crede că metoda a învățat-o în timpul războiului, iar în libertate, el o reia din reflex. Deja Herta e adolescentă când află de prietenii băieți care trebuie să urmeze stagiul militar că, prezentându-se la comandamentele militare, tinerii șvabi aflaseră că și în armata română mania lustruitului de ghete era venerată. Mama a fost deportată cinci ani în lagărul din Novo-Garlovka (Ucraina de astăzi), tot la 17 ani. E o cifră destin. În romanul *Leagănul respirației*, scriitoarea panoramează deportarea etnicilor germani din România. Nimeni nu vorbește despre război, deportare, nazism, SS sau experiențele de război.

Stigmatul părinților se prelungește definitiv în memoria fiicei. Negustor de cereale, bunicul ei va fi expropriat după 1945. Cu bunica alături, nepoata trăiește exigențe suplimentare. Totuși, în momentele delicate din familie, bătrâna știe să redirectioneze presiunea psihologică. De pildă, când tatăl e beat, bunica cere mamei să trebăluiească ceva pentru a nu fi obligată să confrunte bărbatul. Când e iarnă afară, lucrurile se complică, însă bunica găsește soluția: soția trebuie să-și „astâmpere mintea” și să facă deci ordine în dulap, dacă frigul n-o lasă să iasă din casă. În mintea micuței, aranjarea lucrurilor din familie calma și salva căsnicia.

Redirecționarea spre obiecte va deveni mai târziu o artă poetică. În același timp, munca, indiferent de felul ei, va fi legată de cuvinte. Doar muncile grele, notează memorialista, erau „o școală a tăcerii”. Amintirile disociază clar între munca individuală și cea colectivă. În cea din urmă, cuvintele sporeau energiile; în singurătate, cuvintele lipsesc. Concluzia paradoxală, peste ani, este că ceea ce face omul n-ar trebui însoțit de cuvânt pentru că reține mișcarea mâinii și stânjenește corpul, zice scriitoarea. Se întâmplă ca fotografiile din copilărie, puține, să mărturisească mai mult despre relațiile din familie și să precizeze chiar evenimentele.

Semnele din fotografii sunt tot atâtea indicii despre atmosfera recentă din familie. Dacă cărarea părului fetiței nu e dreaptă, dar cozile sunt egale, înseamnă că „aseară tata n-a fost decât ușor abțiguit”. Când

cozile și cărarea erau strâmbe, iar „capul arăta ca strivit” și „fața distorsionată” și mama plânge în timp ce-o aranjează semnău că „aseară tata s-a îmbătat criță”. Dacă totul e în regulă cu părul și expresia ei, înseamnă că tatăl familiei nu a băut – dar pozele de acest fel, precizează naratoarea din *Regele se-nclină și ucide*, sunt rare. Probabil agonizând cu memoria războiului încă vie, tatăl se dedică alcoolului în singurătate. Neimplicat în activitățile celorlalți bărbați din comunitate, taciturn și anxios. În schimb, mama deportată cinci ani în lagărul „regelui care ucide” avea toate motivele să-și trăiască alienarea în văzul familiei. Dar preferă tăcerea. Uneori, povestește fiicei mici episoade din anii carcerali. Părul îi fusese tuns pentru că furase cartofi de pe câmp să nu moară de foame sau din cauza păduchilor. Episoadele ficționalizate vor trece în romanul despre deportarea germanilor. Bunicul încearcă zadarnic să o învețe șah.

Peste ani, scriitoarea era încredințată că bătrânul o suspecta că ar fi limitată, iar nepoata nu schimbă opinia pentru că era fascinată și îngrozită în același timp de regele de pe tabla jocului. O copilărie în anii cincizeci dintr-un sat cu o singură stradă, și aceea neasfaltată, nu putea decât să izoleze indivizii. Câțiva activiști tineri veniți de la oraș dominau viața satului, interzicând astfel să se sustragă istoriei și rigorilor totalitare. Cele peste patru sute de case cu 1500 de locuitori nu făceau probleme, pentru că toți se tem. Copilul Herta știa de frica celor mari, dar nu o înțelegea. Știa doar că trebuie să se teamă fără motiv. Conviețuirea cu frica este prima poveste a scriitoarei. Fără a se transfigura prin legendă sau mit, ci exclusiv prin realitate, istoria fricii va sta la temelia întregii sale opere.

Începe studiile primare fără să aibă vreo carte în casa părinților. Va fi o elevă eminentă, până la plecarea în capitala Banatului, după 1968. Ascultă întâia dată povești numai la școala din localitatea natală. Cunoaște limba română doar la nivel elementar. Toate materiile sunt predate de profesori șvabi. Pentru a urma studiile gimnaziale, pleacă la Timișoara. Locuiește la internatul Liceului German „Nikolaus Lenau”. Își perfecționează limba română și se acomodează cu orașul. Privește prima dată satul cu detașare, sentiment multiplicat odată cu lectura istoriei interzise în familie și comunitate. Nestrămutată în timp, are convingerea că satul este „o cușcă”.

Despre debutul publicistic al scriitoarei nu există informații exacte: dicționarele din România și Germania indică întotdeauna

numai debutul editorial din 1982. Însă parcursul ei literar începe devreme: debutul publicistic *în poezie* se înregistrează odată cu versurile publicate încă din 1969 în „Neue Banater Zeitung”. În luna aprilie din 1971, eleva de la Liceul nr. 10 din Timișoara câștigă locul 1 la Olimpiada de limba și literatura germană, care se desfășura la Sibiu. Între 1973-1975, studiază filologia la Universitatea de Vest din Timișoara. Studiile se suprapun cu campania de represiune împotriva șvabilor și sașilor. Citind cărțile lui Eugen Kogon (1903-1987) și Victor Klemperer (1881-1960), înțelege că nazismul și dictatura comunistă aveau directă legătură cu manipularea limbajului.

După ce întreaga copilărie crede că raiul și morții sunt chiar deasupra satului ei, căutându-i adesea în mișcările norilor, tânăra studentă intuiește puterea uriașă a cuvântului. Din vara lui 1972, ea se alătură mișcării literar-artistice „Aktionsgruppe Banat”. Alcătuită din etnici germani din România, gruparea lua ființă la 2 aprilie, în același an. Studenți la Universitatea timișoreană, fiecare membru dovedind integritate și interes pentru cultura autentică. Ei publică în suplimentul „Universitas” al „Neue Banater Zeitung”.

Geneza grupării are directă legătură cu concluziile dezbaterii privitoare la implicarea tinerilor în viața politică și culturală prinse în articolul *Am Anfang war das Gespräch (La început a fost discuția)*. Redactorul de la „Die Woche” din Sibiu, Horst Werner, semnează, la 14 mai 1972, textul care inspiră numele mișcării – „Aktionsgruppe”. Formula comprimă ideal viziunea tinerilor rebeli. Împreună citesc publicații și cărți germane, dezbate și critică încercările literare. Unii se cunosc din perioada studiilor preuniversitare.

Deschiderea citadină și refugiul în publicațiile germane și austriece le stimulează dorința de afirmare. Printre poeții din „Grupul de Acțiune Banat”, tânăra studentă face pasul decisiv spre literatură. Implicit, ea are posibilitatea să publice în revista „Neue Literatur” – editată la București, unde va debuta publicistic cu proză în limba germană. Între colegii și prietenii din grupare se numără Albert Bohn, Rolf Bossert, Werner Kremm, Johann Lippet, Gerhard Ortinau, Anton Sterbling, William Totok, Richard Wagner, Ernest Wichner, Helmuth Frauendorfer și Klaus Hensel. Ideea comună era să nu privească literatura ca *meserie*, ci ca *acțiune* (E. Wichner). Ei se manifestă împotriva exclusivității esteticului care ignoră politicul. Tinerii

scriitori vor să producă literatură *angajată*, nicidecum una izolată, care sfidează realitățile social-politice.

Activitățile și tematicile întâlnirilor atrag repede atenția organelor de supraveghere. Interogați de Securitate, ei afirmă crezuri marxist-leniniste. Trucul lor durează până la începutul toamnei lui 1975 când, la aniversarea de trei ani a „Grupului de Acțiune Banat”, W. Totok este ridicat de Securitate, interogat și închis aproape nouă luni. Celălalt co-fondator al grupării, Richard Wagner, îl urmează la scurt timp în închisoarea politică, pentru același termen – acuzați de „propagandă împotriva orânduirii socialiste”.

Șantajul suplimentar se baza pe înscenarea care-i acuza pe tineri că ar fi intenționat să treacă fraudulos granița în Iugoslavia. După studiile de licență, începând cu 1977, Herta Müller participă la Cenaclul „Literaturkreis” din cadrul Uniunii Scriitorilor din Timișoara. Antologia *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poeți germani din România* (alcătuită de Peter Motzan, prefată de Mircea Iorgulescu și tradusă de Ioan Muslea) confirma valoarea cenacliștilor prin William Totok, Horst Samson, Richard Wagner, Rolf Bossert, Johann Lippet, Franz Hodjak, Anemone Latzina, Rolf Frieder Marmont, Helmut Seiler, Horst Samson, Helmut Britz. Cenaclul „Adam-Müller-Guttenbrunn” împrumutase numele scriitorului de limbă germană care trăise între 1852-1923, afirmând astfel continuitatea culturală a minorității bănățene. Lucrările valoroase erau susținute de cotidianul „Neue Banater Zeitung”, prin publicarea în suplimentul său cultural. Noua generație de poeți germani din România era antologată în 1972.

La editura „Facla” apărea astfel *Wortmeldungen (Mesaje poetice)*. Precedând *Vânt potrivit până la tare*, antologia confirma dinamismul vieții literare din minoritatea germană. Scriitorii incluși se distanțează însă de opțiunea editorului. Nefiind consultați și considerând astfel că textele alese n-ar fi reprezentative. Micile revolte, inclusiv editoriale, atestă starea de spirit din rândurile tinerilor șvabi. În acest context apare și antologia în care găsim debutul editorial al Hertei Müller – volum absent din bio-bibliografiile oficiale: este vorba despre *Im Brennpunkt stehen. Lesebuch mit Beiträgen der jungen und jüngsten Mitglieder des Temeswarer Literaturkreises „Adam Müller-Guttenbrunn”* (În focarul contemporaneității. Antologia cenaclului literar „Adam Müller-

Guttenbrunn”), volum coordonat și îngrijit de Anton Palfi în 1979. Tomul apărea sub egida Comitetului pentru Cultură și Educație Socialistă al Județului Timiș. Alături de scriitoare, între autori se numără William Totok, Johann Lippet, Franz Schleich, Horst Samson, Balthasar Waitz, Norbert Hauser și alții. Herta Müller este prezentă cu proză, alături de Waitz, ceilalți semnează poezie și literatură pentru copii. Debutul editorial al scriitoarei se întâmplă așadar nu în 1982, ci mai devreme, în 1979. Pentru stagiunea 1979-1980 a Cenaclului, premiile reveneau lui J. Lippet (proză) și Franz Schleich (poezie). Alături de Herta Müller și Lippet, printre tinerii prozatori se găseau și Matthias Schmitz, Ludwig Schwartz și Richard Wagner. Pe lângă „*Neue Literatur*”, scriitoarea colaborează cu texte în limba germană la „*Karpatenrundschau*” și „*Echinox*”.

După debuturile publicistice în poezie (1969) și proză (1979) în limba germană, adevăratul debut publicistic *în română* al Hertei Müller este povestirea *Comitetul de bloc* apărută în numărul 7 al revistei „*Transilvania*” din 1980 (în traducerea lui Reimar Alfred Ungar). În pofida titlului ce trimite la imaginarul promovării socialismului triumfător, textul e satira urbanității comuniste sub forma unui proces-verbal. „Comitetul de bloc” și Președintele Comitetului decid unde și cum se așază mobila, echilibrarea clădirii în funcție de lucruri, repartizarea papucilor în apartamente, dar mai ales instigarea revoluționară la combaterea păpădiilor.

Articulate în fiecare frază, umorul negru și comicul interdicțiilor au potențial distopic. Încă de acum se observă coordonatele interioare ale scriitoarei: conflictul dintre individ și comunitate, tirania nonsensului și firescul absurdist („Comitetul de bloc este ferm convins că oglinzile sunt cele mai nocive din cele ce există pentru ochi și că toată miopia sau prezbiția îți are originea în oglinzi”), discriminarea femeilor („chiloții pentru femei trebuie separați strict de lenjeria pentru bărbați și vor fi păstrați nu numai în dulapuri diferite, dar și în camere separate”), discreditarea și parodierea totalitarismului („Doar o dată pe săptămână am voie să deschii și să închizi dulapul de cărți”).

Între timp, absolventa de filologie primește repartitie într-un cătun din Moldova. Profesoara de limba germană refuză postul. Tinerii din Grupul de Acțiune sunt încredințați că extrema detașare geografică fusese un plan al autorităților pentru a-i dispersa. Interesați de politică și anchetați constant – spre deosebire de libertatea poezilor

din București, care trăiau fără teama hărțuirii –, ei mențin unitatea prin cultivarea eticii prieteniei. Continuă ședințele în apartamente și locuri improvizate. Împreună, ei se iluzionează că trăiesc o replică a libertății. Cu privirile spre Austria și Germania Federală, ei particularizează diferit viitorul.

Grație lui Nikolaus Berwanger, ziarist la „Drapelul Roșu” și redactor-șef la „Neue Banater Zeitung”, publicație la care scriitoarea făcuse practica în studenție, este angajată timp de doi ani ca traducătoare de cărți și fișe tehnice la Întreprinderea „Tehnometal”. Împarte slujba cu ore didactice de suplینire la diverse școli și licee din județ. Când are posibilitatea, oferă ore particulare de germană. Exasperată de supunerea în fața absurdului birocratic sau uman, tânără se remarcă prin reacțiile protestatate.

Refuză colaborările cu ofițerii de securitate de la locul de muncă. Procesele umilirii se derulează prin izolări diverse. La un moment dat, traducătoarea rămasă fără birou lucrează pe scările fabricii. Pentru că refuză să demisioneze, este transferată la departamentele muncitorilor necalificați. Nu refuză munca la secția de sârmă împletită. Reintegrată formal, va fi izolată de toți colegii. Herta Müller devine mai mult un personaj decât o autoare. Și face tot posibilul să rămână așa. Fronda socială și replica agresivă sunt protecții biografice. Exagerează relațiile sociale ca să-și creeze avantaje în supraviețuire.

Herta Müller alege acum calea histrionismului social ca să-și ascundă frica și trauma. Prima recunoaștere a talentului poetic vine dinspre apropiați. Colegii cenacliști încearcă permanent să-i ofere sprijin pentru cultivarea talentului; altminteri, crede ea, era prea leneșă și, după moartea tatălui, când autoarea avea 26 de ani, refuză să se dedice exclusiv poeziei. Proza asigură sentimentul cuprinderii anxietății ei artistice.

Găzduită de Clubul ziariștilor din Timișoara, la 7 iunie 1981, Herta Müller primește Premiul Cercului de literatură „Adam-Müller-Guttenbrunn” din cadrul Asociației Scriitorilor din Timișoara. Limba română se clarifica la vârsta când scriitoarea are deja o viziune asupra literaturii.

În numărul din iulie al revistei „Transilvania”, ea revine cu proză scurtă. *Părerea* este diferită la prima vedere de *Comitetul de bloc*. De fapt, fabula e pretextul satirizării mediului industrial

comunist. Un brotac cu „ochii deosebit de plânși și uzi” este inginer într-o întreprindere. Numai el avea propria părere. Ceialți reproduc ideea ministrului – „a celor mulți”. Reeducarea brotacului eșuează. Retrogradat la „stația meteorologică” pentru a fi un „brodac barometru”, el urmărește vremea până ce își dă seama că buletinul meteo este o minciună. Exilat de ceialți deasupra pământului, pe un nor alb, deasupra periferiei orașului, el va fi înghițit de nor. Alt brodac barometru observă că fusese un nor artificial, dar mai bine ține părerea pentru sine.

Alegoria din *Părerea* replica biografia Hertei Müller de până la emigrare. *Debutul editorial absolut* se petrece în 1982 cu volumul *Ținuturile joase*. După patru ani de amânări și excluderi de texte din partea cenzorilor, cartea apare cu șansă. Alături de ea, alți membri ai Cenaclului „Adam-Müller-Guttenbrunn” intrau în lumea editorială: Balthasar Waitz debuta cu proză scurtă (*Un alibi pentru Papa Kunze*), Horst Fassel – cu volumul *Indiciu*, Hellmut Seiler, cu *Singurătatea scaunelor*. Ei vor fi completați de volumele lui Horst Samson (*Zbor planat*) și Hans Gehl (*Familia șvăbească* – antologie de studii etnografice și de folclor). Afirmăți și premiați erau Richard Wagner – pentru *Hotel California*, și Johann Lippet, pentru *Biografie. Un model*.

Camuflată printre debuturile celorlalți autori germani, scriitoarea avea timp să respire. Nu în ritmul celorlalți. Mutilată de Cenzură, cartea ei a fost totuși distinsă de U.T.C. (Uniunea Tineretului Comunist) cu Premiul pentru literatura minorităților. Pe scenă, la decernare, ea vorbește despre satul natal, fără nicio trimitere la organizația de Partid care-l oferise. Helmuth Frauendorfer dramatizează povestirile ei. Le va monta la Festivalul de Teatru Studentesc, câștigând premiul cel mare.

După decenii, în 2010, Frauendorfer regizează un documentar despre persecuția grupului intitulat *Cu spatele la zid* (2010). Deocamdată, în 1982, mica celebritate literară nu va fi dublată de cea rurală: consătenii o condamnă pentru defăimările din povestiri. Legea tribală se aplică în realitate: scriitoarea se ascunde de săteni; dacă întâlnește vreunul, știe că va fi înjurată sau scuipată. Animositățile stigmatizează și familia ei, prin izolare și umilință.

Ațiunile împotriva mamei din cauza atitudinii fiicei reconectează singurătățile. Pentru întâia dată, la 29 de ani, fiica împarte cu mama un destin comun. El se prelungește inclusiv în

anchete și interogatorii, în izolări și etichete sociale. La începutul anilor optzeci, hărțuirile și încercările de racolare se amplificaseră.

Vulnerabilizată după moartea tatălui și divorțul de primul soț, până la plecarea din țară, Herta Müller părea o victimă sigură pentru Securitate. Dosarul de Urmărire Informativă (DUI) i se deschide în 1983. Principala neliniște a supraveghetorilor era felul cum, prin scris, scriitoarea „denaturează realitățile social-economice din țara noastră”. Intimidările directe sau prin interpuși se desfășoară pe mai multe planuri de compromitere și izolare sociale.

În vara lui 1983, scriitoarea publică în „Transilvania” trei schițe: *Cine nu-și golește farfuria*, *În ziua aceea* și *Coarnele de cerb* în tălmăcirile lui Ioan Mușlea și Erwin Lessl. Primul text este un horror psihologic ce amintește mai mult de Stephen King decât de influențele germano-austriece: educatoarea amenință copiii dacă nu mănâncă tot laptele de pasăre. Mica naratoare fantazează experiența în pivniță, acolo unde trăiește vrăjitoarea cu mâinile ca zăbrelile ruginite și ochi de mucigai alături de șobolanii care-i ies din păr.

Al doilea text, *În ziua aceea*, profesoara Inge suferă o criză și amestecă genurile gramaticale cu obiectele din casă. Ordinea gramaticală declanșează dezordinea lucrurilor. Haosul psihologic triumfă în labirintul lingvistic-obiectual. A treia proză evocă mărturia bahică a lui Seidl în fața lui Emil: șoferul călcase animale fără martori, punctul culminant fiind apariția unui cerb sau e doar jocul umbrelor și al mâinilor. Trofeul ucigașului este o halucinație etilică.

În decembrie 1983, scriitoarea primește Premiul Uniunii Scriitorilor pentru Debut. Ca urmare, la începutul anului următor, Pia Brânzeu îi face portretul întâia dată în limba română (în „Orizont”, nr. 5/1984): „Herta Müller m-a captivat: stilul ei ușor persiflator și totuși feminin, vigoarea ei nesentimentală ce ascunde o atitudine de baricadă, curajul denunțului (chiar cu riscul de a fi apostrofată pe stradă) ne-o recomandă pe Herta Müller ca pe o ființă inteligentă și ageră, subtilă și pătrunzătoare. Stăpânită mereu de o tentație: a nuanțării unei ironii de fină și aleasă profunzime. Rezultatul se conturează ca o pledoarie în favoarea unei lumi tensionate, o radiografie sociologică în care se simte acut nevoia de adevăr. Și, evident, chemarea locului de baștină”.

Cât adevăr conținea descrierea se va vedea peste câteva luni. Alături de colegii din „Grupul de Acțiune Banat”, în luna iulie din

1984, scriitoarea protestează public când Helmuth Frauendorfer este interogată de Securitate și încarcerat politic. În septembrie, același an, Herta Müller, William Totok, Richard Wagner, Johann Lippet, Horst Samson și Balthasar Waitz semnează scrisori de protest trimise autorităților și cer sprijinul Uniunii Scriitorilor din România. Documentul conține acuzații punctuale, de negăsit în acțiuni similare. Printre altele, tinerii nominalizează tortionarii și metodele de intimidare: astfel, în protestul scris, ei amintesc Președintelui P.C.R. Timiș că lt. col. Păduraru Nicolae le-a numit cenaclul un „bârlog”, că maiorul Ion Adamescu i-a dat scriitorului încarcerat „să semneze declarații prin care recunoaște că ar fi scris poezii ostile statului nostru (folosim formula Securității)” și „i s-ar fi cerut să semneze declarații că noi, cei care ne alăturăm colegului nostru prin această scrisoare, l-am fi influențat și orientat spre aceste activități”.

Onestitatea nefiltrată e stupefiantă: „De ani de zile suntem persecutați de către organele Ministerului de interne din Timișoara. Ceea ce scriem este răstălmăcit în mod tendențios, căutându-se să se dovedească că activitatea noastră ar fi subversivă, suntem împiedicați să călătorim în străinătate, au avut loc percheziții domiciliare, rețineri (...), tinerii colegi aflați la începutul scrisului sunt intimidați sau atrași prin amenințări să colaboreze cu Securitatea”. Curajul lor e unic în peisajul literar din ultimul deceniu comunist. Poate fi vorba și despre certitudinea că nu mai aveau nimic de pierdut. Erau siguri că vor fi închiși după mărturisiri și denunțuri forțate, contrafăcute sau pur și simplu mincinoase.

Protestul împotriva arestării lui Helmuth Frauendorfer devine repede unul al Grupării. La limita exterminării, ei apelează la gesturi extreme. Confrății postmoderniști de la București păstrează tăcerea. Alături de colegii ei, Herta Müller citea cu admirație poezia de la Cenaclul de Luni. Dialogurile celor două grupări provocau ineditul și interferau conceptual. Influență despre care s-a vorbit puțin în istoria literară a grupării lunediste.

Deloc întâmplător, tot în 1982, apărea la București volumul-manifest *Aer cu diamante*. Abia în ultimul deceniu, influența tinerilor scriitori germani din gruparea timișoreană va fi recunoscută. Numele mari, de la Cărtărescu, Vișniec, Mariana Marin și ceilalți omagiau progresul relevant al mișcării din vestul țării prin intervenții în presa literară și prin corespondențe literare. Este momentul când geografia

literară șvabă din Banat se integrează, cel puțin la nivel formal, de idei și program, cu literatura română contemporană.

După decenii, Daniel Vighi mărturisea că astfel se inițiasse descentralizarea literară. În Tabăra de creație de la Crivaia, scriitorii bănățeni dialoghează cu colegii români. Bucureștenii cunoșteau încă din 1974 programul lor, grație articolului *Aktionsgruppe Banat. Deschizători de drumuri confuzi* de Gerhardt Csejka, apărut în numărul 4 din „Neue Literatur” și tradus în revista „Transilvania” (nr. 7, din iulie, 1983). Momentul unificării genera ancheta din numărul 5 al revistei scriitorilor germani, la care participă și tinerii postmoderniști români.

Mariana Marin elogia deconstrucția la care apelează ambele grupări, demontarea realității, autenticitatea livrată în social. La rândul lui, Matei Vișniec sublinia excluderea idealizării gratuite și alcătuirea conștiinței lucide.

Mircea Cărtărescu recunoaște superioritatea programatică a poezilor timișoreni, precum și tendința experimentalistă. Pentru Ioan Buduca, similitudinile celor două fenomene poetice țin de obiectul și de expresia poetice, reacția la social și anti-lirismul promovat alături de prozaismul ironic. Poezia germanilor ar fi austeră și antiretorică, eliptică și aforistic-epigramică. Admirate erau sarcasmul întreținut în adresa socială, la fel de explicită fiind și dimensiunea etică.

În special, Herta Müller admiră îndeosebi pe Max Blecher. Mai târziu, va semna postfața ediției germane a *Întâmplărilor în realitatea imediată* (2003). Descoperă literatura lui Thomas Bernhard (1931-1989). Cărțile austriacului influențează imaginarul scriitoarei: violența, alienarea, agresiunea psihică, lipsa șanselor și lipsa de apărare, inexistența controlului pentru propria viață. Tematizate, ele se dezvoltă de-a lungul întregii opere semnate de Herta Müller.

Simulant, autoarea citește cărți politice și de filosofie politică, de sociologie și istorie, probabil încercând să descifreze resorturile care l-au împins pe tatăl ei spre acțiunile celui de-Al Treilea Reich. Se naște în scriitoare un uriaș complex împotriva majorității românești. Mai mult decât orice, pentru că doar minorităților naționale li se imputa episoadele fasciste și naziste. După ani, la revenirea în România, autoarea acuză tăcerea majorității față de dictatură și trecutul sensibil.

Deocamdată, înainte de exil, ea primește acceptul să viziteze Republica Federală Germană în mai multe rânduri. Fie invitată la

Târguri de Carte (precum cel de la Frankfurt), fie la alte evenimente culturale. Nimeni nu se așteaptă să se întoarcă. Din Germania, critică dictatura românească, și nu ezită să revină în Timișoara. Scriitoarea încearcă să publice manuscrisul volumului de povestiri în străinătate. Reușește la un moment dat să discute la Brașov cu editoarea germană, sub atenta supraveghere a Securității. Trimite mesaje în Germania Federală printr-un prieten cu pașaport nemțesc.

După doi ani, la Editura Rotbuch din Berlin, apare varianta necenzurată din *Niederungen*. Reacția autorităților române este virulentă. Supravegheată drastic, Herta Müller nu mai are drept de semnătură. Este adeseori amenințată cu moartea. După 1989, scriitoarea avea să afle că fusese trădată chiar de prieteni; între ei, Franz Thomas Schleich, care propunea desființarea cărții pentru conținutul anti-statal și promovând „o critică distructivă”. Gata oricând să fie închisă, la interogatorii, nu lipsesc din poșeta ei periuța de dinți și prosopul. Ca să reziste presiunilor, inventează un ritual motivațional și de blindaj psihologic: recită un poem în gând și se deconectează de la realitate.

În grupul de prieteni, ei pun la cale metode ingenioase pentru a afla dacă scrisorile sau cărțile lor au fost manipulate de organele securității. Preferat, de departe, era acela care implica un fir de păr așezat strategic și care să nu bată la ochi. Mărturia se va relua în narațiunile protagoniștilor din mai multe romane viitoare semnate de Herta Müller. Strategia funcționează, dar sunt momente când tortionarii ridiculizează metodele urmăriților, ca și cum le-ar fi putut scăpa metoda firului de păr. În orice caz, pentru mine, lectura era mai mult una livrescă și mai puțin biografică, în toată această mică istorie a firului de păr. Care e semnul lecturilor atente ale grupului literar din care face parte Herta Müller și mai puțin o idee ingenioasă pentru a consemna prezența supraveghetorilor.

Ce vreau să spun este că șiretlicul deconspirării unui ochi străin se găsește în *Roșu și negru*, celebrul roman al lui Stendhal. La un moment dat, intrigat de atracția rece a domnișoarei de La Mole, Julien fură câte un volum din seria Voltaire fiind sigur că mai există un cititor al tomurilor. De aceea, ca să fie sigur, recurge, spune naratorul, la o metodă pe care-o știa de la seminar: „punea câteva fire de păr peste volumele care bănuia că ar putea să intereseze”. Că e o simplă coincidență sau că ei rămăseseră cu ideea demonstrativă din romanul

lui Stendhal nici nu contează în cele din urmă, pentru că ei deja trăiau în literatură și pentru ea, de aceea amână sau își interzic exilul și sinuciderea. Între timp, se întâmplă un miracol mic. Editarea cărților ei în Germania Federală avea un dublu impact, de imagine și siguranță: grupul ei nu mai era izolat și intimidat în voie. Brusc, ei primeau indirect un protectorat. Susținerea germană se intensifică, probabil ca zonă de lobby politic, protejând autoarea. În acest sens, patru premii o susțin cultural și, indirect, social-politic: Premiul „Aspekte” al televiziunii ZDF (1984), Premiul „Rauriser” (1985), Premiul literar al orașului Bremen (1985). Vara lui 1984 consemnează și Premiul Academiei Germane pentru Limbă și literatură din Darmstadt, care numea *Niederungen* „Cartea lunii”.

În tot acest timp, Securitatea lansează zvonuri peste hotare despre colaboraționismul scriitoarei. Încercă să zdruncine încrederea în disidenta care mărturisea adevărul despre sistemul totalitar românesc. Câteva publicații românești salută premiile germane ale autoarei, avantajând biografia ei delicată. La sfârșitul lui 1984, revista „Orizont” anunța cu bucurie numărul mare de recenzii dedicate volumului ei în spațiul german. Mai ales știrile că *Niederungen* se afla pe lista celor mai vândute cărți, și în topurile „Südwestfunk-Literaturmagazin”.

Concomitent, în „Tribuna României”, Gerhardt Csejka se referă la volumul ei ca și cum ar fi mult mai mult: un protest sau un manifest („încă gingaș și lipsit de apărare, plin de tremur și ezitând, strigătul în numele adevărului și al omenescului, al dreptului la individualitate, la bucurie, la demnitate...”). Cine știa să citească altfel înțelegea adevăratul mesaj al comentariului critic. Simultan cu ediția germană, Herta Müller publică, tot la Editura Kriterion din București, volumul *Drüchender Tango (Tango apăsător)*. Continuarea primului volum de povestiri, cu care împarte imaginarul și temele, diversificând perspectivele și poezia nuanțelor grotești. În el se regăsesc schițele și povestirile traduse în revistele românești. Inclusiv povestirea *Laptele roșu*, care apărea la începutul lui 1985 și în „Vatra”, în traducerea Norei Iuga și a lui George Almosnino. Imaginarul etnocultural din *Tango apăsător* (1984) e mai aproape de formula unei scriitoare libere, care ignoră biografismul și fantazează ignorând trauma. La mijlocul anului 1985, Peter Motzan sintetizează proza scurtă din literatura de expresie germană din țară. Despre scriitoare, el afirmă răspicat:

„De o forță poetică extraordinară sunt textele Hertei Müller, cel mai puternic talent dintre prozatorii germani din România de la Oscar Walter Cisek și Erwin Wittstock încoace” (în „Steaua”, nr. 7/1985).

Prin curieratele diplomatice, scriitoarea trimite în tot acest timp articole la publicațiile germane și la Amnesty International. La doi după depunerea cererii de emigrare împreună cu soțul și prietenul ei, Richard Wagner, în februarie, 1987, Herta Müller emigrează în R.F.G. Se stabilește la Berlin. În casa ei din satul bănațean, la câteva săptămâni de la emigrarea scriitoarei, se mută singură, cu chirie, directoarea școlii din localitate. Până astăzi, scriitoarea nu s-a întors în casa natală, nici nu a acceptat titlul de Cetățean de Onoare al comunei.

BIBLIOGRAFIE

- BABEȚI, Adriana (2022): *Dicționarul romanului central-european din secolul XX*. Iași, Editura Polirom.
- BINDER, Rodica (2005): *La drum cu Herta*. In: *Orizont*, 4, p. 7.
- BRÂNZEU, Pia (1984): *Herta Müller*. In: *Orizont*, 5, p. 6.
- IUGA, Nora (1985): *Nebănuitele fețe ale realului*, In: *România literară*, 13, p. 10.
- MANOLESCU, Florin (2010): *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1989*. București, Editura Compania.
- MIHEȚ, Marius (2013): *Înainte de poezie*. In: *România literară*, 11, p. 14.
- MIHEȚ, Marius (2015): *Resturi de fericire*. In: *România literară*, 21, p. 11.
- MIHEȚ, Marius (2017): *Herta Müller și colajele memorialistice*. In: *România literară*, 8, p. 12.
- MÜLLER, Herta (1995, 2010): *Încă de pe atunci vulpea era vânătorul*. București, Editura Univers, Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2005, 2017): *Regele se-nclină și ucide*. Iași, București, Editura Univers, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2005): *Este sau nu este Ion*. Iași, Editura Polirom.
- MÜLLER, Herta (1997, 2006, 2016): *Animalul inimii*. București, Editura Univers, Editura Polirom, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2006): *În coc locuiește o damă*. București, Editura Vinea.

- MÜLLER, Herta (1995, 2010): *Leagănul respirației*. București, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2010): *Călătorie într-un picior*. București, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (1995, 2010): *Omul este un mare fazan pe lume*. București, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2011): *Mereu aceeași nea și mereu același neică. Eseuri*. București, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2012): *Ținuturile joase*. București, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2014): *Astăzi mai bine nu m-aș fi întâlnit cu mine însămi*. București, Editura Humanitas.
- MÜLLER, Herta (2016): *Patria mea era un sâmbure de măr*. București, Editura Humanitas.
- SOVIANY, Octavian (1996): *Securistul și vulpea*. In: *Contemporanul*, 8, p. 5.
- SPIRIDON, Vasile (2018): *Herta Müller: domiciliu obligatoriu și domiciliu flotant*. In: *Studii și cercetări științifice*, 39, pp. 91-98.
- UNGUREANU, Cornel (2006): *Geografia literaturii române azi*. Pitești, Editura Paralela 45.

Marius Miheț

**Facultatea de Litere, Catedra de limba și literatura română
Universitatea din Oradea**

Strada Universității nr. 1, Oradea, România

mmihet@uoradea.ro